

Tieteen vapauden heikentymisestä Suomessa ja kansainvälisesti

INGA SAIKKONEN
HENRI VOGT

Tieteen ja tutkimuksen vapaus kuuluu sivistysvaltioiden itseisarvoihin. Vapauden periaate on myös kirjattu Suomen yliopistolakiin, joka ohjaa maan yliopistojen toimintaa: ”Yliopistoissa vallitsee tutkimuksen, taiteen ja opetuksen vapaus.” (Yliopistolaki 2009/558 § 6).

Akateemisen vapauden suhteen on kuitenkin Suomessa nähtävissä kyseenalaisia kehityskulkuja. Erityisen huolestuttavina voidaan pitää viimeaikaisia tapahtumia liittyen Strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) esittämiin tutkimusohjelmateemoihin. Valtioneuvosto on lykännyt päätöstä vuoden 2024 ohjelmateemoista perussuomalaisen kritisoitua haun toista, maa-hanmuuttoa koskevaa ohjelmaehdotusta (Junkkari 2023). Vaikka valtioneuvostolla on ollut aikaisemminkin mahdollisuus vaikuttaa STN:n ohjelmaesityksiin, se ei säännönmukaisesti ole valmisteluprosessin jälkeen näihin puuttunut – niiden on ilmeisesti katsottu kuuluvan tieteen vapauden piiriin. Nyt tätä(kin) liberaaliin demokratiaan kuuluvaa normia on perussuomalaisen aloitteesta – mutta koko hallituksen toimesta – rikottu.

Näin yksityiskohtainen poliittinen ohjailu rahoitettavien tutkimusohjelmien sisällöstä rikkoo mielestämme yksiselitteisesti tutkimuksen vapauden peruseriaatteita. Hallitus ei ilmeisesti ole täysin sisäistänyt, että kaiken tutkimuksen, mukaan lukien yhteiskuntatutkimus, lähtökohtana on arvovapaus ja ikään kuin puhtaalta pöydältä liikkeelle lähteminen – ei voida ennalta tietää, tukevatko tutkimuksen tulokset ennakkoon esitettyjä oletuksia vai eivät. Näin on silloinkin, kun tutkimuksen pohjalta päädytään tekemään aina jotenkin arvoihin liittyviä politiikkasuosituksia.

Kansainvälinen *Academic Freedom Index* -projekti julkaisee vuosittain *Varieties of Democracy* (V-Dem) -tutkimuslaitoksen kanssa katsauksen akateemisen vapauden globaaleista trendeistä. Viimeisimmän raportin mukaan akateeminen vapaus oli vuonna 2022 menossa huonompaan suuntaan maissa, joissa asuu yli puolet maailman väestöstä (Kinzelbach ym., 1). Tieteentelemisen vapaus on uhattuna myös vakiintuneissa demokratioissa, kuten Yhdysvalloissa. Raportti nostaa esille huolestuttavina kehityskulkuina Yhdysvalloissa esimerkiksi tutkimuksen poliittisen ohjailun osavaltiotasolla sekä systemaattisen, ulkopuolelta tulevan painostuksen tutkimusrahoituksen suuntaamisesta pois tietyiltä aloilta, kuten sukupuolen- ja vähemmistötutkimuksesta sekä ilmastonmuutoksen tutkimuksesta (emt., 9). Raportin mukaan Suomi sijoittui vuonna 2022 kansainvälisesti akateemisen vapauden kärkimaihin (emt., 2). Ei olisi todellakaan suotavaa, että maamme päätyisi osaksi akateemisen vapauden globaalia heikentymistrendiä.

* * *

Molempia tämän numeron kahta vertaisarvioitua artikkelia kehystää nykyhetken digitaalinen maailma. Mutkikkaassa ja tiedollisesti sirpaloituneessa digiajassa on tärkeää, että ihmiset pysyvät informoituina ja että he osaavat hankkia tietoa systemaattisesti ja ymmärtää sitä mielekkäästi. Jollei näin tapahdu, demokraattisen sisäänsulkevan osallistumisen edellytykset eivät

välttämättä pääse toteutumaan. Juuri tähän pureutuvat Anna-Aurora Kork, Tuuli Turja, Kaisa Kurkela, Marjaana Jones ja Anni Jäntti analyysissään informaatiolukutaidon merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa keskeisiin politiikka-asiakirjoihin perustuen. Analyysin mukaan sosiokulttuurista ulottuvuutta pitäisi korostaa nykyistä enemmän informaatiolukutaitoa kehitettäessä. Kykymme lukea tietoa mahdollistaa myös vuorovaikutuksen toisten kanssa.

Hanna Ylöstalo ja Heini Kinnunen luovat artikkelissaan katsauksen Sanna Marinin hallituksen johtoviisikon Instagram-politiikkaan. Koska viisikko koostui naisista, sukupuoliulottuvuus on vahvasti läsnä analyysissä. Perusjännite tässä nykyhetken poliittisen viestinnän käytännössä on ilmiselvä: perinteinen ”maskuliininen” parlamentaarinen asiapolitiikka yhdistyy kiinnostavasti ”feminiiniseen” henkilökohtaisuuden ja arjen politiikkaan, politisoitu virallisuus vastaan epäpoliittinen elämyksellisyys. Lukijalle nousee mieleen kysymys rajoista: missä määrin ”suotavat” rajat arjen korostamiseen ovat sukupuolisidonnaisia ja toisaalta missä kohtaa arjen kuvaukset alkavat nakertaa kenen tahansa arvovaltaa vakavasti otettavana poliitikkona?

Harri Jalonen luo systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessaan kiinnostavan yleiskuvan kompleksisuusajattelun vaikutuksesta politiikan ja hallinnon tutkimukseen – ja kysyy, voisiko tuo vaikutus kenties olla nykyistä vahvempikin. Poliitiikkasykliä monitahoiseen ja -tasoiseen ymmärtämiseen kompleksisuusajattelu voisi varmasti soveltua, mutta pystyykö se tuomaan näkyväksi jotain aidosti uutta, jää vielä kysymyksenalaiseksi. Numeron päättää Mika Vehkan väitösesittelmä vaikuttajajärjestöjen politiikasta.

LÄHTEET

Kinzelbach, Katrin, Lindberg, Staffan I., Pelke, Lars ja Spannagel, Janika. 2023. Academic Freedom Index 2023 Update. *FAU Erlangen-Nürnberg and V-Dem Institute*.

<https://doi.org/10.25593/opus4-fau-21630>

Junkkari, Marko. 18.11.2023. Hallitus ei aio hyväksyä maahanmuuttoon liittyvää tutkimusohjelmaa - Tutkija: ”Historiallinen poliittinen interventio”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000009999707.html>. Viitattu 30.11.2023.

Yliopistolaki 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>. Viitattu 30.11.2023.